

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ,
ІНЖЕНЕРІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ЕКОЛОГІЇ**

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
_____ Тамара ДУДАР
« _____ » _____ 2024 р.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)**

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»

Тема: «Аналіз та оцінка стану земельних ресурсів Чернігівської області»

Виконавець: здобувач групи ЕК-401 Свинобой Михайло Олександрович

Керівник: к.б.н., доцент ПАДУН Алла Олексіївна

Нормоконтролер: _____

Андріан ЯВНЮК

КИЇВ 2024

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет екологічної безпеки, інженерії та технологій

Кафедра екології

Спеціальність, освітньо-професійна програма: спеціальність 101 «Екологія»,
ОПП «Екологія та охорона навколишнього середовища»

(шифр, найменування)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Тамара ДУДАР

«_____» _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Свинобоя Михайла Олександровича

1. Тема кваліфікаційної роботи «Аналіз та оцінка стану земельних ресурсів Чернігівської області»

затверджена наказом ректора від «3» квітня 2024 р. №504/ст

2. Термін виконання роботи: з 20.05.2024 р. по 16.06.2024 р.

3. Вихідні дані роботи: літературні джерела, матеріали отримані під час проходження екологічної практики, аналіз літературних даних та законодавчих документів.

4. Зміст пояснювальної записки: вступ, загальна характеристика Чернігівської області, земельні ресурси Чернігівщини, оцінка ефективності землекористування в Чернігівській області, висновки.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного) матеріалу: таблиці, рисунки, діаграми.

6. Календарний план-графік

№ з/п	Завдання	Термін виконання	Підпис керівника
1	Вибір та обґрунтування теми кваліфікаційної роботи	20.03.- 31.03.2024	
2	Затвердження наказом теми кваліфікаційної роботи	3.04.2024	
3	Складання календарного плану підготовки та виконання кваліфікаційної роботи	3.04.- 5.04.2024	
4	Опрацювання літературних джерел	6.04.- 30.04.2024	
5	Систематизація та аналіз літературних даних	1.05.- 19.05.2024	
6	Обробка та оформлення вихідних матеріал (зведення у таблиці, оформлення рисунків)	20.05. – 29.05.2024	
7	Оформлення кваліфікаційної роботи згідно вимог діючих стандартів	30.05. – 3.06.2024	
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи	3.06.2024	
9	Перевірка роботи на плагіат	5.06.2024	
10	Підготовка кваліфікаційної роботи, презентації та супроводжувальних документів до захисту	5.06. – 10.06.2024	
11	Захист кваліфікаційної роботи	11.06.2024	

7. Дата видачі завдання: «20» травня 2024 р.

Керівник кваліфікаційної роботи:

(підпис керівника)

Алла ПАДУН

(П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання:

(підпис випускника)

Михайло СВИНОБОЙ

(П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Аналіз та оцінка стану земельних ресурсів Чернігівської області»: 51 с., 4 рис., 20 табл. , 41 літературне джерело.

Об'єкт дослідження: земельні ресурси.

Предмет дослідження: стан земельних ресурсів Чернігівщини.

Мета роботи: аналіз ефективності землекористування в Чернігівській області.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури та законодавчих документів, узагальнення науково-теоретичних і експериментальних даних.

В кваліфікаційній роботі визначено особливості сучасного стану земельних ресурсів Чернігівщини та проведено аналіз ефективності землекористування в області.

**ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ, ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСТЬ, ПРОБЛЕМИ
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ, ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ, АНАЛІЗ СТАНУ ЗЕМЛІ.**

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ, ТЕРМІНІВ.....	6
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	9
1.1. Особливості території	9
1.2. Природно-ресурсний потенціал	12
Висновки до розділу 1	17
РОЗДІЛ 2. ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ ЧЕРНІГІВЩИНИ.....	18
2.1. Земельний потенціал області	18
2.2. Характеристика ґрунтів області.....	22
2.3. Аграрний сектор.....	27
Висновки до розділу 2	29
РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	31
3.1. Проблеми землекористування та охорона земель.....	31
3.2. Ефективність землекористування.....	35
3.3 Оцінка земельних ресурсів.....	37
3.4. Вплив воєнних дій на агросектор Чернігівщини.....	39
Висновки до розділу 3	44
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ....	47

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ, ТЕРМІНІВ

Сільгосп - сільське господарство;

ПДВ - податок на додану вартість.

ВСТУП

Актуальність теми. Основним природним багатством Чернігівщини є темно-сірі опідзолені, чорноземні та лучно-чорноземні ґрунти. Сільськогосподарські угіддя займають 66% загальної площі області. Кількісні та якісні характеристики земельного потенціалу регіону, а також рівень інтенсивності його використання безпосередньо визначають виробничий напрямок землеробства, обсяги сільськогосподарського виробництва.

Фонд земель сільськогосподарського призначення Чернігівської області піддається деградації. Поступово ґрунти втрачають гумус, порушується оптимальний баланс поживних речовин. За даними державного управління екологічної безпеки в Чернігівській області за останні 10 років вміст гумусу в ґрунтах зменшився на 0,02% і становить 2,25%. Збільшуються площі еродованих та деградованих і малопродуктивних земель. На схилових сільськогосподарських угіддях ґрунти руйнуються як площинною так і глибинною ерозією. Разом з природними факторами, розвитку ерозійних процесів сприяють високий ступінь розораності територій, низький відсоток заліснення схилових земель, недотримання заходів щодо збереження ґрунтів.

Проблемою родючості є кислотні ґрунти, що становлять 42 % орних земель. За останні 5 років різке підкислення ґрунтів області зумовлено відсутністю фінансування щодо вапнування кислих ґрунтів.

Проведення заходів по докорінному поліпшенню земель є необхідною передумовою створення екологічно-збалансованих агросистем, що забезпечить істотне підвищення ефективності виробництва продовольчої продукції.

Мета: аналіз ефективності землекористування в Чернігівській області.

- Завдання кваліфікаційної роботи:

1. Охарактеризувати фізико-географічні особливості та природно-ресурсний потенціал Чернігівської області.
2. З'ясувати особливості сучасного стану земельних ресурсів Чернігівщини.

3. Проаналізувати ефективність землекористування в Чернігівській області області.

Об'єкт дослідження – земельні ресурси.

Предмет дослідження - стан земельних ресурсів Чернігівщини.

Методи дослідження – аналіз наукової літератури та законодавчих документів, узагальнення науково-теоретичних і експериментальних даних.

Особистий внесок випускника: визначено особливості сучасного стану земельних ресурсів Чернігівщини та проведено аналіз ефективності землекористування в області.

Апробація отриманих. Результати кваліфікаційної роботи доповідалися на XVIII Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених і студентів «Екологічна безпека держави» (м. Київ, 18 квітня 2024 року).

Публікації:

Свинобой М.О. Аналіз та оцінка стану земельних ресурсів Чернігівської області: зб. тез доп. XVIII Всеукраїнської науково-практичній конференції молодих учених і студентів «Екологічна безпека держави» (м. Київ, 18 квітня 2024 року) /Національний авіаційний університет. – Київ: НАУ, 2024. – с. 143.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

1.1. Особливості території

Чернігівська область знаходиться на Лівобережній Україні на півночі. Протяжність території з крайньої західної до крайньої східної точки складає 180 км, від крайньої південної до крайньої північної точки – 220 км. Загалом територія області становить 31,9 тис. км², що складає 5,3 % території України. Територія Чернігівщини займає друге місце за площею території в країні, в середньому щільність населення становить 31 чол. на 1 км²(рис.1.1).

Рис. 1.1. Мапа території Чернігівської області

Чернігівщина межує з Гомельською областю Білорусії на заході та північному

заході, з Брянською областю росії на півночі, із Сумською на сході, з Полтавською на півдні та з Київською областями України на півночі.

Більшість області зосереджена в складі Придніпровської низовини, тільки частинка на північному сході розташовується в складі Середньої височини. Чернігівщина знаходиться у лісовій смузі, ці землі називають Чернігівське Полісся. В основному область має легко хвилястий рівнинний рельєф з похилом з північного сходу на південний захід. Річкові долини розміром до 50 м ділять рівнини. Присутність великих лесових островів на вододілах і терасах характеризується значною яружною ерозією. В лісостепу та на піденному сході Новгород-Сіверського Полісся поширені ерозійні ландшафти та крейдянні підніжжя. Цією смугою рель'єфу відмежовується перехідна зона до Середньої височини.

Область має помірно континентальний клімат. Середні температури влітку в липні коливаються від 18,4°C до 19,9°C, в зимку в січні від мінус 6°C до мінус 8°C. Атмосферні опади в рік складають 500-600 мм. Найхолодніший місяць в році січень і має температуру 6-7° морозу, найтепліший місяць липень що дістає до позначки 19-20° тепла, але ці числа разняться в різні роки. Повітря в північній та південній частині області має різницю в 1°C. Період коли середня температура повітря за день нижче 0° (в зимку) триває в середньому 104-109 днів, а та що вище 0° – 246-261 день.

Стійкий сніговий покрив формується у другій половині листопада або у першій половині грудня. Висота снігового покриву в середньому складає 8-16 см. Останні 10 років відмічалася відсутність стійкого снігового покриву і через це земля слабо промерзала або взагалі не промерзала. Кількість опадів, що в середньому випадає по області за рік складає 594-676 мм. Найбільше опадів випадає в червні – липні, а найменше в січні – березні. В окремі роки кількість опадів коливається від 400 до 850 мм. Максимальні добові опади які фіксувалися становлять 100-140 мм.

Напрямок вітру на території не рівномірний. Більш часто вітри дмуть з заходу та півдня. Холодні періоди супроводжуються південно-західними та південними вітрами, а теплі - західними та північно-західними. В середньому за рік швидкість вітру складає 3-4 м/с. Максимальна швидкість вітру, що спостерігалася становить 15

м/с і навіть більше, але всього до 20 днів в році.

Чернігівщина достатньо зволожений регіон. Відносна вологість в середньому за рік становить 75-80%. За рік від 20 до 44 днів має відносну вологість повітря 30% і менше.

Фізико-географічне розташування та сезонні атмосферні перебіги Чернігівщини зумовлюють виникнення таких небезпечних явищ погоди як ожеледиця, тумани, сильні вітри, заметілі, грози, гради та сильні опади.

Забруднення атмосферного повітря області різняться щодо концентрації в районах (рис 1.2).

Рис. 1.2. Забруднення атмосферного повітря в Чернігівській області, на 2021р.

В більшій мірі зумовлене промисловістю, системами комунального опалення, об'єктами теплоенергетики, інтенсивністю транспорту.

82,5% забруднюючих речовин складають газоподібні та рідкі; 17,5% – тверді. Більше 60% загального об'єму викидів забруднюючих речовин в атмосферу надходять з пересувних джерел забруднення (табл 1.1.)

Таблиця 1.1

Динаміка викидів забруднюючих речовин, тонн

	2005	2010	2015	2019	2020
Викиди забруднюючих речовин, в ього	83384	96725	73315	66566	63269
у т.ч.					
стаціонарними джерелами	37538	47388	33909	27437	20888
пересувними джерелами	45846	49337	39406	39129	42381

Хоча різноманітні види економічної діяльності області додають значне погіршення якості повітря (табл.1.2.).

Таблиця 1.2

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за видами економічної діяльності, станом на 2021 р.

№ з/п	Види економічної діяльності	Обсяги викидів за періодом	
		тис.т	відсотків до загального підсумку
1	Усі види економічної діяльності	20,889	100
	у тому числі:		
1.1.	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур, зернобобових культур	3,922	18,77
1.2.	Розведення великої рогатої худоби молочних порід	2,934	14,05
1.3.	Виробництво продуктів нафтоперероблення	1,253	6,0
1.4.	Виробництво електроенергії	5,278	25,27
1.5.	Забір та очищення та постачання води	1,255	6,01
1.6.	Виробництво азотних та аміачних добрив	0,146	0,7
1.7.	Постачання пари, гарячої води та кондиціонованого повітря	0,677	3,24
1.8.	Виробництво цукру	0,303	1,45
1.9.	Виробництво залізничних локомотивів і рухомого складу	0,261	1,25
1.10.	Складське господарство та допоміжна діяльність в сфері транспорту	0,733	3,51
1.11.	Інші	4,127	19,75

На сьогодні вже стабілізувався негативний радіаційний стан території, що забруднені внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС.

1.2. Природно-ресурсний потенціал Чернігівської області

Чернігівщина розташована на Поліссі та у Лісостепу - двох фізико-

географічних зонах, що зумовлює не тільки своєрідність ландшафту, а і особливий природно-ресурсний потенціал.

Станом на 1 січня 2021 року всі землі Чернігівщини склали 3 190,3 тис.га, з цих земель сільськогосподарськими угіддями зайнято (64,8%), тобто 2 067,5 тис. га. Майже 900 тис. га., 62% займають орні землі, де переважають ґрунти таких типів: дерново-підзолисті та сірі лісові, темно-сірі й чорноземи опідзолені. Поліська частина Чернігівщини, що знаходиться на півночі області переважно складається з дерново-підзолистих, сірих і світло-сірих, опідзолених та торф'яно-болотистих ґрунтів, а на лісостеповій смузі переважають чорноземи. Понижений рівень родючості є характерним для всіх груп ґрунтів регіону.

Чернігівщина входить до найбільш забезпечених регіонів України за запасами водних ресурсів. Водна мережа області налічує 1570 річок які за протяжність становлять 8369 км, ще в області налічують 24 водосховища загальною площею 2,2 тис. га, та багато ставків і озер. За прогнозами підземні води становлять 3 млрд м³, з них використовуються 188,0 млн м³. Забезпечення населення області водою для пиття та санітано-побутових потреб відбувається лише підземними водами .

В області налічують 323 родовища, які мають різні види корисних копалин, в більшості це горючі(тверді, рідкі, газоподібні), та неметалічні(будівельні, не рудні для металургії, гірничо-хімічні), всього налічують 16 видів різних корисних покладів. В розробці знаходиться 106 родовищ. Є на території і 176 не розроблених родовищ.

Корисні копалини паливно-енергетичного комплексу, таких як нафта, газ конденсат і торф, становлять 58% усієї мінерально-сировинної бази Чернігівської області. Водночас мінеральні ресурси будівельної сировини, до складу якої входить пісок, крейда, глина, кварцовий пісок та суглинок складають 31,1% загальних мінеральних ресурсів регіону. Ще 0,7 % становить бішофіт та нерудні корисні копалини для металургії та 8,3 % підземних мінеральних і прісних вод.

Для держави дуже важливими являється запас високоякісного кварцового піску що знаходиться в Ріпкинському районі та нафтові і газові родовища.

Чернігівщина має значні запаси корисних копалин (табл.1.2.).

Таблиця 1.3

Мінерально-сировинна база Чернігівщини*

Види корисних копалин	Загальна кількість родовищ		Родовища, що розробляються		Одиниця виміру	Видобуток сировини		Балансові (видобувні) запаси	
	2020	2021	2020	2021		2020	2021	станом на 01.01.2021	станом на 01.01.2022
ГОРЮЧІ КОРИСНІ КОПАЛИНИ									
<i>Газоподібні горючі корисні копалини</i>									
газ природний	29		22		млн. м ³	54		7554	
<i>Рідкі горючі корисні копалини</i>									
нафта	19		14		тис. т	243		7821	
газовий конденсат	13		9		тис. т	5		1079	
<i>Тверді горючі корисні копалини</i>									
торф	94		5		тис. т	52		75772	
НЕМЕТАЛІЧНІ КОРИСНІ КОПАЛИНИ									
<i>Гірничохімічні корисні копалини</i>									
сапропель	2		-		тис. т	-		60	
бішофіт	1		1		тис. т	35		45928	
<i>Гірничотехнічні корисні копалини</i>									
сировина скляна (пісок кварцовий)	4		3		тис. т	340,16		41789,77	
<i>Нерудні корисні копалини для металургії</i>									
пісок формувальний	2		-		тис. т	-		103341	
<i>Нерудні корисні копалини для будівництва</i>									
сировина цементна (крейда, суглинок)	2		1		тис. т	9,7		304885,2	
крейда будівельна	6		-		тис. т	-		33982	
пісок будівельний	12		2		тис. м ³	7,5		129833,19	
сировина керамзитова	1		-		тис. м ³	-		1505	

Види корисних копалин	Загальна кількість родовищ		Родовища, що розробляються		Одиниця виміру	Видобуток сировини		Балансові (видобувні) запаси	
	2020	2021	2020	2021		2020	2021	станом на 01.01.2021	станом на 01.01.2022
глина тугоплавка	3		-		тис. т	-		1229	
сировина цегельно-черепична	99		7		тис. м ³	59,14		88241,68	
ВОДИ ПІДЗЕМНІ									
води підземні питні та технічні	17 родовищ (39 ділянок)	17 родовищ (39 ділянок)	17 родовищ (26 ділянок)	-	тис. м ³ /добу			560,850	
води підземні мінеральні	3 родовища (3 ділянки)	3 родовища (3 ділянки)	3 родовища (2 ділянки)	-	м ³ /добу			426	

* - таблиця сформована на основі даних за 2019 та 2020 роки. За 2022 рік інформація з даного напрямку Державною службою геології та надр України не надавалась.

У південно-східній частині Чернігівщини розташовані нафтоконденсатні родовища, які входять до Дніпровсько-Донецької впадини.

Близько 4,5 % території області займають торф'яники, що може використовуватися як альтернативне (екологічне) паливо. Запаси торфу займають площу 200 тис. га. і становлять 66,146 млн т на 99 родовищах, з яких у розробці 9, де запаси 10,4 млн т.

Природні зони мішаних лісів та лісостепу поширюються по всій території області. Лісовий фонд загалом складає 740,182 тис. га землі, серед якого 659,9 тис. га становлять землі вкриті лісовою рослинністю. Середня лісистість по Україні складає 15,9%, а лісистість Чернігівщини становить 20,9%. Різні райони області по різному вкриті лісом, найбільш лісиста територія північної частини, тут зосереджено 20-41% від загальної площі району, південна частина складає 7-20%. Північ Чернігівщини зосереджена в зоні мішаних лісів, які в своєму складі містять такі дерева: тополя, осика, дуб, сосна, береза, чорна вільха, граб. Південь області –

це в основному лісостеп який в більшості складається з дубових лісів невеликих розмірів. Ліси Чернігівської області за останні шість років щорічного використання приросту склали 55-65% своїх потенційних збережень та можливостей, це свідчить про неповне використання загального потенціалу, в порівнянні з розвиненими країнами Європи у них цей показний значно більший.

Таблиця 1.4

Структура природно-заповідного фонду Чернігівської області станом на
01.01.2023 року

Пор. №	Категорія об'єкта	Загальна кількість	Площа, га
Території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення			
1.	Національні природні парки	2*	41988,50
2.	Заказники:	12	10421,68
	Ландшафтні	3	6312,68
	Ботанічні	4	1038,00
	Гідрологічні	4	2556,00
	Загальнозоологічні	1	515,00
3.	Пам'ятки природи	7	297,00
	Комплексні	1	100,00
	Гідрологічні	6	197,00
4.	Дендрологічний парк	1	204,70
5.	Зоологічний парк	1	9,00
6.	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	1	40,00
Всього територій та об'єктів загальнодержавного значення		24	52960,88
Території та об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення			
1.	Регіональний ландшафтний парк	3	85045,35
2.	Заказники:	448	106222,84
	Ландшафтні	40	12966,09
	Лісові	39	7693,20
	Ботанічні	98	29244,20
	Ентомологічні	2	58,00
	Іхтіологічні	2	52,70
	Орнітологічні	5	189,36
	Гідрологічні	262	56019,29
3.	Пам'ятки природи	132	570,93
	Ботанічні	96	139,6
	Зоологічні	7	64,3
	Гідрологічні	25	344,03
	Геологічні	4	23,0
4.	Заповідні урочища	52	17958,26
5.	Дендрологічний парк	1	11,9
6.	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	18	332,9
Всього територій та об'єктів місцевого значення		654	210142,18
Всього територій та об'єктів природно-заповідного фонду		678	263103,06

Тваринне та рослинне біорізноманіття області представлено багатством і різноманітністю, з характерними представниками лісової, степової флори і фауни та акліматизованими видами.

Природні особливості області, біорізноманіття флори та фауни, цінні природні ландшафти забезпечили формування природно-заповідного фонду, що складається з 8 категорій об'єктів. Станом на 01.01.2023 ця мережа природно-заповідних територій включає 678 об'єктів площею 263103,063 га, що займає 7,89 % площі області. Чернігівщина по кількості заповідних територій є лідером в Україні (табл.1.3.).

Висновки до розділу 1

Чернігівська область займає 5,3% території країни. Має значний природно-ресурсний потенціал, зокрема в області найкращий рівень забезпеченості водними ресурсами в Україні, особливо підземними джерелами, що визначають якість питної води. Чернігівщина має значні мінеральні природні ресурси: такі як торф, вуглеводні, крейда, фосфорити, вапняки, каолін. Так 4,5 % території займають торф'яники.

Значний антропогенний вплив особливо негативно впливає на біорізноманіття Чернігівської області.

Фізико-географічне положення Чернігівської області, особливості її природного потенціалу визначають провідну роль земельного фонду, як найважливішого ресурсу. Земельний фонд області розподілено наступним чином: дві третини – землі сільськогосподарського призначення.

Саме значний ступінь господарського освоєння території Чернігівщини визначає надзвичайно високе антропогенне навантаження на природні екосистеми, що призвело до зміни та скорочення їх площ.

РОЗДІЛ 2.

ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ ЧЕРНІГІВЩИНИ

2.1. Земельний потенціал області

Земельний фонд Чернігівської області складає 3190,3 тис. га. станом на 1 січня 2021 року. В його структурі зайнято сільськогосподарськими угіддями - 2067,5 тис. га (64,8 %); ліси та лісовкриті площі становлять 23,6% (740,5 тис. га); заболочені землі – 5,0% (129,7 тис. га); землі без рослинного покриву - 27,8 тис. га (0,9 %); території покриті поверхневими водами, – 67,8 тис. га (2,1 %); забудовані землі – (3,6 %) (табл.2.1.).

Таблиця 2.1

Структура земельного фонду Чернігівщини

Основні види земель та угідь	2016 рік		2017 рік		2018 рік		2019 рік		2020 рік	
	усього, тис. га	% д загальної площі території	усього, тис. га	% д загальної площі території	усього, тис. га	% д загальної площі території	усього, тис. га	% д загальної площі території	усього, тис. га	% д загальної площі території
Загальна територія	3190,3	100	3190,3	100	3190,3	100	3190,3	100	3190,3	100
у т.м. у числі:										
1. Сільськогосподарські угіддя	2067,6	64,8	2067,5	64,8	2067,5	64,6	2060,4	64,6	2060,4	64,6
з них:										
орілля	1422,3	44,5	1419,2	44,5	1419,2	45,6	1455,9	45,6	1455,9	45,6
перелоги	33	1,2	34,8	1,2	34,8	0,7	21,6	0,7	21,6	0,7
багаторічні насадження	24,6	0,7	24,5	0,7	24,5	0,8	24,1	0,8	24,1	0,8
сіножаті та пасовища	587,7	18,5	589,0	18,5	589,0	17,5	558,8	17,5	558,8	17,5
2. Ліси та інші лісовкриті площі	740,3	23,2	740,5	23,2	747,8	23,4	747,8	23,4	747,9	23,4
з них вкриті лісовою рослинністю	663,1	20,8	663,2	20,8	700,0	21,9	700,0	21,9	670,6	21,0
3. Чагарникова рослинність природного походження	-	-	-	-	47,8	1,5	47,8	1,5	47,8	1,5
4. Забудовані землі	100,7	3,1	100,3	3,1	100,3	4,0	127,7	4,0	127,7	4,0
5. Відкриті заболочені землі	129,7	4,1	129,7	4,1	129,7	4,0	126,3	4,0	126,3	4,0
6. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (іски, яри, вемлі, зайняті вами, щбенем, галькою, голими скелями)	27,5	0,9	27,8	0,9	27,8	0,9	27,4	0,9	27,4	0,9
7. Інші землі	56,5	1,8	56,5	1,8	56,5	1,0	32,9	1,0	32,8	1,0
Усього земель (суша)	3122,3	97,9	3122,3	97,9	3122,3	97,9	3122,5	97,9	3122,5	97,9
Території, що покриті поверхневими водами	68,0	2,1	68,0	2,1	68,0	2,1	67,8	2,1	67,8	2,1

Особливості розміщення та функціонування агропромислового комплексу

передбачають можливість районування території області за ступенем та наслідками сільськогосподарського впливу на три райони (табл.2.2.): поліський, перехідний та лісостеповий.

Таблиця 2.2

Районування Чернігівщини за ступенем та наслідками сільськогосподарського впливу

№	Райони	С/г освоєність території, %	Розораність території %	Вміст гумусу, %	Еродованість ріллі, %	Екологічна стійкість земель	Внесення органічних добрив т/га	Внесення мінеральних добрив, кг/га
1.	Поліський	59,4	37,2	1,7	3,4	1,5	3,0	13,4
2.	Перехідний	74,8	53,2	2,45	0,9	0,74	2,3	12,9
3	Лісостеповий	77,2	65,1	2,97	13,1	0,39	2,2	5,3
	Пересічно по області	66,1	44,3	2,24	3,9	1,0	2,5	12,0

Збереження ґрунтів в більшій частині залежить від його раціонального використання, нераціональне ж використання провокує інтенсивні деструкційні та деградаційні процеси, які спичиняють небезпеку для збереження ґрунтів. Кількість малопродуктивних, техногеннозабруднених та деградованих земель на Чернігівщині складає 1,056 тис. га. (табл. 2.3.)

Таблиця 2.3

Порушені, відпрацьовані та рекультивовані землі області

Землі	2016	2017	2018	2019	2020
Порушені тис. га	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1
% від загальної площі території	9,7	9,7	9,7	9,7	9,7
Відпрацьовані тис. га	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7
% від загальної площі території	5,3	5,3	5,3	5,3	5,3
Рекультивовані тис. га	0	0	0	0	0
% від загальної площі території	0	0	0	0	0

Для забезпечення відповідного рівня ґрунтової зволоженості на Чернігівщині застосовують полив, що забезпечує ріст урожайності та валових зборів сільськогосподарських культур (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4

Зрошувані землі

Зрошувальні змі	2018 рік		2019 рік		2020 рік	
	усього, тис. га	% від загальної площі	усього, тис. га	% від загальної площі	усього, тис. га	% від загальної площі
Площа зрошуваних земель, н якій забезпечено належне функціонування інфраструктури зрошувальних систем	0,458	0	0,458	0	0,458	0
у тм у числі систем крапельного зрошення	-	-	-	-	-	-

Для збереження, відтворення і раціонального використання родючості ґрунтів на Чернігівщині застосовують консервацію деградованих та малопродуктивних земель (табл.2.5.).

Таблиця 2.5

Консервація деградованих і малопродуктивних земель в 2021 році

Види земель	Усього на початок року		Проведено консервацію		Потребують консервації		Перебувають у стані консервації	
	тис. га	% д загальної площі території	тис. га	% д загальної площі території	тис. га	% д загальної площі території	тис. га	% д загальної площі території
Деградовані землі	2,8	0,08	0	0	2,8	0,08	-	-
Малопродуктивні землі	5,1	0,15	0	0	5,1	0,15	3,0	0,09

Земельний фонд становить визначну роль у ресурсному плані для Чернігівщини, це зумовлено особливостями природно-ресурсного потенціалу та фізико-географічним положенням області. Найбільш цінні та продуктивні землі Чернігівської області складаються з опідзолених чорноземів та темно-сірих опідзолених ґрунтів, типових нееродованих суглинкових чорноземів та незасолених

суглинкових лучно-чорноземних ґрунтів.

Найкращі біологічно-продуктивні можливості відображають землі Борзнянського, Талалаївського, Носівського, Ніжинського, Прилуцького, Варвинського, Менського, Срібнянського, та Бахмацького районів.

Якісні характеристики ґрунтів в області вирізняють дефляційно небезпечні землі, що складають 869,8 тис. га та водно ерозійні землі які становлять 65,7 тис. га.

На землі створюється надмірне фонове антропогенне навантаження через їх спрямоване використання. Здебільшого негативну дію на навколишній стан області чинять сільськогосподарські угіддя, вони складають 66% всієї території.

За аналізом нинішнього становища земельних ресурсів в області виявлено зростання площі еродованих земель та присутність малопродуктивних і деградованих, що потребують консервації, загалом на території 138,7 тис га, всі ці процеси свідчить про деградацію землі на Чернігівщині.

Ґрунти, що знаходяться на спадистих поверхнях сільськогосподарських територій зазнають руйнації через площинну та глибинну ерозію. Кожного року схили еродованої ріллі втрачають 292,6 тис.м³ твердого стоку внаслідок їх змивання. Розораність території, малий відсоток заліснення схилових поверхонь та недодержання методик зберігання ґрунтів водночас з природними чинниками сприяє зростанню ерозійних процесів, зокрема в таких районах: Прилуцькому, Новгород-Сіверському, Варвинському, Коропському та Срібнянському.(табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Площа деградованих та малопродуктивних земель по Чернігівській області
у 2020 р., тис. га

Землі які знаходяться у стані консервації		Землі які потребують консервації	
Деградовані	Малопродуктивні	Деградовані	Малопродуктивні
0,0	3,0	2,8	5,1

Для охорони земель Черігівщини сформовано комплекси які запобігають ерозії ґрунтів, до них належать: 91 скидна споруди, 63 ставки, які запобігають ерозії, 19 загат і перепадів, 460 км валів і 10 тис. га ползахисних смуг. Теж було

сформовано 242 га захисних лісових насаджень в процесі запровадження заходів для охорони земельних ресурсів. Також здійснилася рекультивация 195 га площі відпрацьованих та пошкоджених земель.

Фахівці відмічають поширення небезпечних екзогенних геологічних процесів в області за останні 5 років (табл.2.7.).

Таблиця 2.7

Екзогенні геологічні процеси на землях області

Рік	Підтоплення		Карст			Зсуви					
	площа, тис. км ²	% від площі триг. орії регіону	площа п ширення порід, здатних д карстування, т с. км ²	%	кількість карсто - проядів, о.	загальна кількість, о.	площа, км ²	%	кількість активних, од.	площа активних, км ²	%
2016	146	0,5	31,81	99,7	2313**	9	0,027				
2017	146	0,5	31,81	99,7	2313**	9	0,027				
2018	146	0,5	31,81	99,7	2313**	9	0,027				
2019	146	0,5	31,81	99,7	2313**	9	0,027				
2020	146	0,5	31,81	99,7	2313**	9	0,027				

2.2. Характеристика ґрунтів області

Територія Чернігівської області належить до рівнинного класу до типу лісостепових та мішанолісних, це й спричинило неабиякий різновид ґрунту (табл. 2.8.).

Ґрунти сільськогосподарських угідь в області дуже різні і мають загалом 253 структурні відмінності, їх об'єднують в 10 агрогруп. В розподілі ґрунтів по всій території орних земель виділяють: дерново-підзолисті які складають 30 % орних земель, сірі лісові та дернові ґрунти становлять 19 %, темно-сірі ґрунти та чорноземи опідзолені становлять 13% та чорноземи типові, лучно-чорноземні та лучні ґрунти – 38 % (табл. 2.9.).

Грунти орних земель агрогосподарств області

Район області	Площа орних земель, тис. га	Дерново підзолисті ґрунти		Сірі лісові та дернові ґрунти		Темно-сірі ґрунти та чорноземи опідзолені		Чорноземи типові, лучно чорноземні та лучні ґрунти	
		тис.га	%	тис.га	%	тис.га	%	тис.га	%
Бахмацький	99,6	2,6	3	3,2	3	16,5	17	77,3	77
Бобровицький	85,1	2,1	2	6,0	7	7,1	8	69,9	83
Борзнянський	79,7	13,6	17	15,2	19	20,2	25	30,7	39
Варвинський	39,0	0,2	1	1,4	4	1,3	3	36,1	92
Городнянський	66,6	47,0	71	10,6	16	8,6	13	0,4	–
Ічнянський	92,3	13,0	14	4,2	5	18,9	20	56,2	61
Козелецький	81,5	33,7	41	42,1	52	1,3	2	4,4	5
Коропський	51,0	8,9	18	25,7	50	15,4	30	1,0	2
Корюківський	43,5	35,6	82	5,1	12	2,3	5	0,5	1
Куликівський	41,8	7,8	19	25,0	60	1,3	3	7,7	18
Менський	67,0	8,2	12	25,0	37	25,8	39	8,0	12
Ніжинський	72,7	10,6	15	7,5	10	12,9	18	41,7	57
Н.-Сіверський	78,9	53,1	67	17,4	22	8,0	10	0,4	1
Носівський	59,6	6,6	11	11,9	20	5,6	9	35,5	60
Прилуцький	110,4	1,8	2	6,4	6	9,1	8	93,1	84
Ріпкинський	56,7	31,0	55	15,5	27	4,5	8	5,7	10
Семенівський	56,9	53,3	93	2,8	5	0,4	1	0,4	1
Сосницький	34,3	11,1	34	8,3	24	12,5	36	2,1	6
Срібнянський	36,9	0,1	–	2,5	7	4,0	11	30,3	82
Талалаївський	40,1	0,1	–	0,9	3	6,1	15	33,0	82
Чернігівський	105,4	58,1	55	33,9	32	8,0	8	5,4	5
Сновський	41,8	33,7	81	7,2	17	0,1	–	0,8	2
Всього	1440,8	432,5	30	277,8	19	189,9	13	540,6	38

Структура ґрунтів орних земель області за гранулометричним складом

Район області	Площа орних земель, тис.га	Гранулометричний склад ґрунтів, %				
		піщані	зв'язно піщані	супіщані	легкосуглинкові	середньосуглинкові
Бахмацький	99,6	–	2	12	75	11
Бобровицький	85,1	–	2	5	92	1
Борзнянський	79,7	–	5	42	4	9
Варвинський	39,0	–	1	2	97	–
Городнянський	66,6	1	7	75	17	–
Ічнянський	92,3	–	11	15	72	2
Козелецький	81,5	2	14	50	34	–
Коропський	51,0	1	5	44	50	–
Корюківський	43,5	–	42	49	9	–
Куликівський	41,8	–	1	27	69	3
Менський	67,0	–	1	10	87	2
Ніжинський	72,7	–	6	24	67	6
Н.-Сіверський	78,9	1	12	68	19	–
Носівський	59,6	–	3	16	74	7
Прилуцький	110,4	–	1	6	89	4
Ріпкинський	56,7	–	14	49	37	–
Семенівський	56,9	1	24	62	13	–
Сосницький	34,3	1	10	44	43	2
Срібнянський	36,9	–	–	1	98	1
Талалаївський	40,1	–	–	7	90	3
Чернігівський	105,4	–	10	67	23	–
Сновський	41,8	–	42	47	11	–
Всього	1440,8	–	9	33	56	2

Рівень природної родючості має малі значення відповідно до їх характерних особливостей, не дивлячись на сильні генетичні розбіжності між відмінними типами ґрунтів (табл. 2.10.). Більшою мірою це спричиняє підвищена кислотність, легкий гранулометричний склад, слабкий гумусний вміст. Ці чинники спричиняють до зниження водних, повітряних та поживних умов у ґрунті.

Таблиця 2.10

Фізико-хімічні показники якості ґрунту області

Група ґрунтів	Гранулометричний склад	Вміст гумусу, %		Вміст обмінного кальцію		Вміст обмінного магнію		Гідро-літична кислотність	
		мг-екв/100 г ґрунту							
		в середньому	від-до	в середньому	від-до	в середньому	від-до	в середньому	від-до
Дерново-підзолисті	зв`язно-піщані	1,40	1,16-1,80	3,20	2,33-5,00	0,58	0,30-1,07	1,67	0,72-2,00
	супіщані	1,41	1,17-1,51	4,09	2,85-6,33	0,67	0,40-1,19		
Сірі лісові	супіщані	1,60	1,31-2,00	4,46	2,95-5,00	0,99	0,62-1,36	1,57	0,60-2,23
	легкосуглинкові	1,77	1,33-2,37	6,19	4,83-9,36	1,10	0,66-1,75	1,97	1,28-2,76
Темно сірі ґрунти та чорноземи опідзолені	легкосуглинкові	2,47	1,52-3,16	8,39	5,57-11,31	1,71	0,77-2,45	2,22	1,55-3,61
Чорноземи та лучно-чорноземні	легкосуглинкові	3,13	2,68-3,69	10,60	9,16-12,28	2,22	1,69-3,70	2,08	1,21-2,71

Всі землі Чернігівщини можна характеризувати з двох відмінних боків: з одного ґрунти мають хорошу родючість, а з іншого на майже всій території присутні деградаційні процеси. Це спричинено факторами використання землі та їх якісним складом (табл. 2.11). У 2020 році було проведено агрохімічне дослідження відповідно до якого визначили, що сільськогосподарські землі достатньою мірою забезпечені сіркою, фосфором, калієм і мають задовільний рівень.

Характеристика якості ґрунтів Чернігівської області (2020 р.)

Площа ґрунтів, %							Середньо зважений показник
Вміст рухомих сполук фосфору	дуже низький < 20	низький 21-50	середній 51-100	підвище ний 101- 150	високий 151- 200	дуже високий > 200	
	3%	3%	43%	36%	13%	3%	108 мг/кг
Вміст рухомих сполук калію	дуже низький ≤ 20	низький 21-40	середній 41-80	підвище ний 81- 120	високий 121- 180	дуже високий > 180	
	10%	18%	28%	28%	13%	1%	76 мг/кг
Вміст гумусу	дуже низький < 1,1	низький 1,1-2,0	середній 2,1-3,0	підвище ний 3,1- 4,0	високий 4,1- 5,0	дуже високий > 5,0	
	44%	3%	27%	21%	3%	3%	2,41%
Вміст азоту, що легко гідролізує ться	дуже низький < 100		низький 101,0 - 150,0		середній 151,0 - 200,0	підвищений > 200	
	60%		38%		3%	1%	87 мг/кг
	1%		11%	26%	26%	18%	10,93 мг/кг
За реак цією ґрун тового розчину	дуже сильно та сильнокислі <4,5		середньо- та слабокислі 4,6-6,6		близькі до нейтрал. та нейтральні 6,8-7,0	середньо- та слаболуж ні 7,1-8,0	
	6%		56%		26%	12%	6,46%

Можна відмітити, що ґрунти мають замалий вміст гумусу, це пояснюється масштабним розорюванням території, неправильним розподілом внесення органічних добрив та зростанням просапних культур. Недостатність азоту в ґрунті викликана його типом, гранулометричним складом та слабким гумусним вмістом. За паспортизованими даними можна визначити, що збільшена кислотність ґрунту є передовою проблемою Чернігівської області, причиною цього є безладне підживлення азотними добривами.

2.3. Аграрний сектор

Головною галуззю для Чернігівщини є сільське господарство, яке має великий потенціал. Загалом в області сільськогосподарськими угіддями зайнято 2060,4 тис. га у відсотках це становить 64,6% загальної площі області. Структура земель зайнятих сільськогосподарськими угіддями складається з ріллі та перелогів, які займають 71,7%, багаторічних насаджень – 1,2%, сіножатей – 14,4% і пасовищ – 12,7%. (рис. 3.1.). В області землі сільськогосподарських угідь на одного жителя складають 2,0 га та 1,4 га ріллі, якщо порівняти ці значення і з середніми по Україні, то площі зайняті сільгосп угіддями більші в області у 2,0 рази, а ріллі у 1,8.

Рис. 3.1. Структура сільськогосподарських угідь, %

В області нараховують 1278 робочих сільськогосподарських підприємств, що мають різні форми господарювання, зокрема налічують 644 фермерські господарства, та 144,2 тисячі власних сільських власностей. В основному в сфера рослинництва вирощують зернові та технічні культури, тваринництво зосереджене на молочно-м'ясному скотарстві та виготовленні свинини. Дуже

помітним став курс зростання обсягів виробництва в сільському господарстві з початку 2010 року.(рис.3.2.).

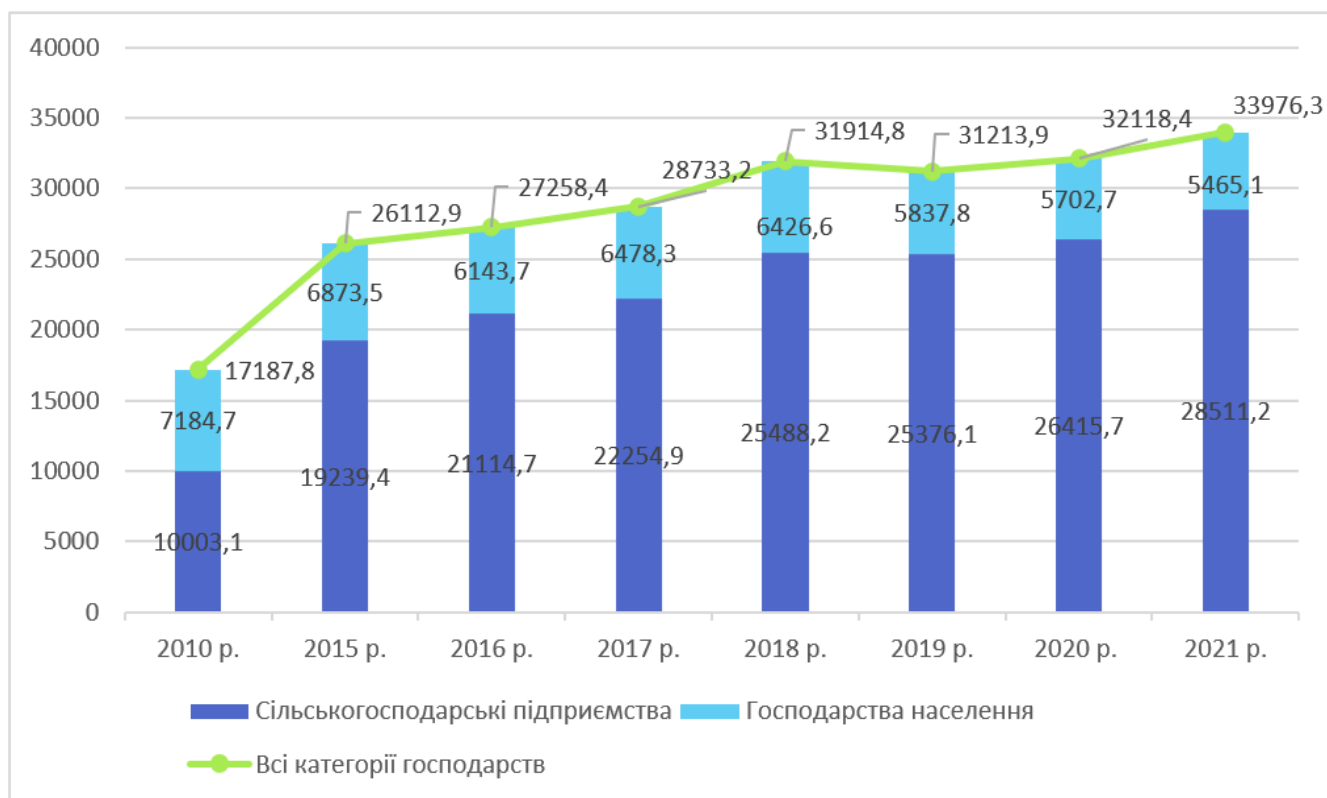

Рис. 3.2. Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства, млн грн

Найбільш популярними у використанні для сільського виробництва є зернові культури 67,2% і технічні 24,5%. Виробництво зерна поступово зростало з 2010 року і у 2021 його обсяги збільшилися у 3,6 разів та пробіли історичний максимум який становить 5,6 млн тонн, олійні культури склали 1,1 млн тонн, що порівняно з 2010 роком більше у 7 разів. Внесок Чернігівщини в загальне виробництво основних сільгосп продуктів по Україні в 2021 році складав: олійних – 4,3%, картоплі – 5,6%, зерна – 7,0%, овочів – 1,9%, цукрового буряку – 1,8%, у галузі тваринних продуктів: м’яса – 1,5%, молока – 5,6%, яєць – 1,9 %.

Тваринництво складалося з : скотарство – 76 %; свинарство – 16 %; птахівництво – 3 %; інші галузі – 5 %.

З 2015 по 2021 рік було збудовано та відновлено 37 господарських одиниць скотарства, що збільшило кількість місць для поголів’я худоби на 10,3 тисячі. Наразі

Чернігівщина виробляє 45% молока з 48 доїльних залів в яких перебуває 16,7 тис. корів, якість молока є однією з кращих по Україні та відповідає вимогам Європейського Союзу.

Дуже активно проводять різні роботи з розвитку виробництва органічної продукції та сировини (табл. 2.5). Наразі функціонує 15 організацій, що виробляють органічну продукцію. Зазвичай ці організації являють собою невеликі господарювання, що займаються вирощуванням технічних та зернових культур. Значні обсяги сільгосп угідь та сприятливі природні та кліматичні чинники сприяють значному сільськогосподарському потенціалу Чернігівщини.

Таблиця 2.12

Виробництво органічної продукції та сировини

Рік	Площа на якій виробляються органічна продукція та сировина		Об'єкти, яким надано статус спеціальних сировинних зон		
	тис. га	% від загальної площі регіону	площа, тис. га	% від загальної площі території	кількість, од.
2020	3,15	0,24	3,91	0,12	2

Співробітництво в аграрному секторі допоможе краще та швидше розвивати сільські господарства. Побудова міцних взаємозв'язків, формування сприятливого становища для збуту сільгосп продукції та створення забезпечення допоможе у початку економічних починань у сільських місцевостях.

Для створення успішного аграрного виробництва потрібно забезпечити активність у вивченні передових технологій, застосування торгової кон'юнктури, та змін в організації, що забезпечить поступове покращення.

Висновки до розділу 2

Земельний фонд Чернігівщини досить великий і складає 3190,3 тис. га, 64,8 % території займають сільськогосподарські угіддя.

Найбільш цінні та продуктивні землі Чернігівської області складаються з опідзолених чорноземів та темно-сірих опідзолених ґрунтів, типових нееродованих

суглинкових чорноземів та незасолених суглинкових лучно-чорноземних ґрунтів.

Також незважаючи на досить високу родючість ґрунтів в області відслідковується їх деградація через недбале поводження з землями призначеними для сільськогосподарського використання.

Незважаючи на деградацію земель головною галуззю для Чернігівщини залишається сільське господарство. Найбільш популярними у використанні для сільського виробництва є зернові культури 67,2% і технічні 24,5%. У роки з 2010 по 2021 обсяги виробництва зерна збільшилися у 3,6 разів та пробили історичний максимум який становить 5,6 млн тонн.

Значні обсяги сільгосп угідь та сприятливі природні та кліматичні чинники сприяють значному сільськогосподарському потенціалу Чернігівщини.

РОЗДІЛ 3.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Проблеми землекористування та охорона земель

Земельні ресурси Чернігівщини мають певні вагомі відмінності: з одного боку ґрунт області має хорошу родючість, а з іншого, землі зазнають деградації, що поширюється практично по всій території. Цьому передують ряд чинників які пов'язані з використанням земельних ресурсів.

Земельний фонд Чернігівщини складає 3190,5 тис. га., де понад 2/3 її території зайнято сільсько-господарськими землями, з яких сільськогосподарські угіддя становлять 66,1%, в тому числі рілля - 44,3%, сіножаті і пасовища 19,8%.

Чернігівську область можна віднести до регіонів з фактично дослідженим земельним фондом, в області переважно родючі ґрунти, але мають вагомий антропогенний вплив на одиниці території, також землі використовують з недодержанням екологічної ефективності. Більшість території Чернігівщини перебуває в посиленому обробітку сільськогосподарських угідь, це встановлює чинники еколого географічного застосування та репродукції до потенціалу земельних ресурсів області.

Щоб розв'язати питання з відновлення та покращення родючості ґрунтів необхідно в першу чергу вирішити проблему ерозії земельних ресурсів. Розвиток процесів ерозії земель в області в першу чергу залежить від природних чинників, але більш негативну дію завдає ряд антропогенних факторів: значна розораність території, неналежне ставлення до забезпечення високого рівня стану ґрунту та використання просапних культур для сівозміни.

Перезволоження земель сільськогосподарського використання зумовлено розташуванням значної частини території Чернігівщини в зоні Полісся. Ці землі стануть придатними для використання в сільському господарстві лише після заходів

спрямованих на їх осушення та меліорацію. Значна територія сільгосп угідь використовуються після їх попереднього осушення і становить 273,4 тис. га, загалом осушені землі області складають 300 тис. га. Якщо дивитися на розподіл осушених земель по районах у відсотках, то найбільш осушені землі знаходяться в Носівському районі (15,4% від загальної території зайнятої сільськими угіддями), потім йде Ріпкинський район (14,1%), Куликівський (12,7%) та Корюківський (11,6%).

Наразі в області можна відслідкувати зростання деградаційних процесів земельних ресурсів через сильний антропогенний вплив та забруднення земель внаслідок господарської діяльності людей. Серед найнебезпечніших забруднювачів ґрунтів виділяють: важкі метали, солі, пестициди та радіонукліди, вони становлять найбільшу загрозу для здоров'я людей та загалом для навколишнього середовища.

На розвитк проблеми великої кількості радіоактивних речовин в ґрунтовому покриві посприяла катастрофа на Чорнобильській АЕС. Після аварії велика площа сільськогосподарських земель були забруднені радіонуклідами. Дані Чернігівського управління земельними ресурсами зазначають, що радіонуклідами забруднено 74,4 тис. га земель сільськогосподарського використання (3,5% від загальної території зайнятої сільськогосподарськими землями в області), 40,2 тис. га ріллі (2,8% від усієї площі), 74,2 тис. га лісових насаджень (10,5% від площі лісових насаджень області) та 32,8 тис. га земель заселених людьми (11,4% від усієї площі населених пунктів), території з обов'язковим переселенням людей становлять площу 215 га.

В Придніпровській частині області відслідковується сильне зосередження радіонуклідів в таких районах: Козелецькому та Ріпкинському, в північно-східній частині Семенівському, Корюківському, Новгород-Сіверському та Сосницькому районах.

Для продовження ведення землеробства на забруднених земельних територіях Чернігівської області, в першу чергу, слід збільшити інвестиції в заходи з проведення дезактивації забруднення, перекваліфікувати господарювання та здійснити консервацію сильно забруднених земель.

Екологічна стійкість земель є визначальною ознакою, що зумовлює рівень користування земельними ресурсами. Райони де розорані угіддя переважають над умовно стабільними землями, такими як пасовища, болота, лісисті території, вважаються нестійкими в екологічному співвідношенні.

В Чернігівській області до територій з екологічно нестійкими землями відносять райони лісостепової зони: Талалаївський з показником екологічної стійкості (0,41), Срібнянський (0,41), Бахмацький (0,38), Варвинський (0,32). Стійкими ж вважаються території землі яких розташовані в поліській зоні: Сновському (1,73), Корюківському (2,12), Ріпкинському (2,63). Показник 1,0 відображає загальний високий рівень екологічної стійкості земельних ресурсів для всіх угідь Чернігівської області.

Аналіз використання земельних ресурсів Чернігівської області визначив ряд проблем:

- незадовільний стан ґрунту;
- порушення екологічно-допустимого співвідношення площ ріллі та природних кормових угідь, лісових та водних територій;
- виникнення деструктивних процесів в агроландшафтах та розширення площі деградованих сільськогосподарських угідь;
- недостатні обсяги фінансування на відтворення та охорони земельних угідь області.

Основними факторами антропогенного тиску на земельні ресурси є сільське господарство, промисловість, енергетика, транспорт та воєнні дії. Додає проблем формування агрохолдингів, що орендують десятки тисяч гектарів орних земель, що веде до максимального спрощення агроландшафтів. Поля, зайняті зерновими культурами, часто не мають чергування сільськогосподарських культур у сівозмінах.

Поскілки екологічну стійкість агроресурсів характеризують ступінню розораності земель, то найбільш нестійкими є райони (Ніжинський та Прилуцький), де розорані землі переважають над умовно стабільними угіддями. При цьому

доцільно провести оптимізацію структури ґрунтового покриву лукопасовищними угіддями.

Для забезпечення організації робіт зосереджених на захисті земельних угідь, в Чернігівській області здійснюються ініціативи, що запроваджують і поширюють передові енерго- та ресурсозберігаючі іновачії вирощування сільськогосподарських культур, продуктивне використання сільськогосподарських земель та технологічних можливостей, збільшення продукції виробництва в сільському господарстві, вдосконалення конкурентноздатності, покращення родючості земель, тощо.

Покращення родючості ґрунтів здійснюється за рахунок прогресивних технологій в аграрній промисловості, раціонального використання територіальних кліматичних та земельних ресурсів та методиці сівозміни.

Регулярне використання сільськогосподарських земель вимагає контролю за станом родючості ґрунтів, вмісту солей та контролю реакцій що проходять в середині ґрунту, а також за вмістом пестицидів, радіонуклідів, різних токсикантів та важких металів.

Для цього потрібно:

- правильно організовувати територію господарства, удосконалюючи структуру земельних угідь;
- раціонально формувати структуру посівних площ;
- застосовувати систему сівозмін;
- висівання високоякісного сортового насіння;
- раціональне внесення різних видів добрив;
- формування комплексної системи, що передбачає захист рослини від бур'янів та хвороб, меліорацію, зниження тиску ерозійних процесів.

Органічні системи добрив на основі соломи, гною, та їх поєднання, сидератами, біодеструктором стерні, сидератами покращують родючість ґрунту та збільшують ефективність використання ріллі.

Ці заходи дуже важливі для земельного покриву і мають дуже важливе значення для всіх різновидів ґрунтів.

3.2. Ефективність землекористування

Ефективність землекористування забезпечує сталий розвиток агропромисловості (табл. 3.1.).

Таблиця 3.1

Критерії та показники ефективності використання землі в сільському господарстві

	ВИДИ ЕФЕКТИВНОСТІ				
	Економічна	Екологічна	Еколого економічна	Соціально економічна	Соціально-еколого-економічна
К Р И Т Е Р І І	Максимум продукції при мінімумі витрат на одиницю площі	Рівень економічної родючості земельних угідь	Ступінь поліпшення екологічного стану агроєкосистеми	Задоволення потреб та зростання добробуту населення	Комплексне вирішення економічних і екологічних проблем
З М І С Т	Результат реалізації в продукції рослинництва витрат праці та родючості ґрунту в конкретних умовах місця і часу	Поліпшення якості землі, збільшення виробництва продукції високої якості та економічних показників діяльності в результаті запобігання шкоди природному середовищу	Економічна ефективність витрат, пов'язаних з комплексом заходів щодо поліпшенню якості земельних угідь та їх охороною	Приріст соціально економічних показників оцінки природних ресурсів	Перетворення сонячної енергії з мінімальними витратами енергії природного палива і людини при високому виході продукції
С И С Т Е М А Д А Н И Х	Натуральні і вартісні	<i>Натуральні:</i> площа еродованих земель; площа забруднених земель; втрачений гумус і поживні речовини ґрунту; площа ріллі з несприятливою кислотністю; площа угідь, виведених з обігу. <i>Вартісні:</i> вартість недоотриманої продукції, вартість необхідних мінеральних і органічних добрив для відновлення родючості ґрунтів	Екологічні витрати на ведення системи землеробства; додатковий обсяг продукції; попереджений екологічний збиток природному середовищу; приріст вартості земельних ділянок в результаті поліпшення екологічного стану	Приріст вартості одиниці площі землі; вихід сільськогосподарської продукції на душу населення	Кількість енергії, що продукується з біомаси; рівень використання різних джерел енергії; відношення енергії біомаси до витрат енергії природного палива і затрат людської праці

У 2022 році площі зайняті під сільськогосподарські агроландшафти зменшилися в порівнянні з 2021 роком (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Посівні площі сільськогосподарських культур у 2022 році (тис.га)

Регіон	Сільсько-господарські культури	У тому числі			
		зернові, зернобобові	технічні	картопля, овочі, баштанні,	кормові
Україна	23405	12171	8292	1620	1322
Чернігівська область,	1232	657	410	81	84
% від загального по країні	5,3%	5,4%	4,9%	5,1%	6,4%

Про ефективність використання земельних угідь Чернігівщини свідчать дані щодо врожайності основних сільськогосподарських культур в порівнянні із середніми показниками по країні (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Виробництво сільськогосподарських культур у 2021 (тис. т)
та 2022 рр. (тис. т, з 1 га, ц)

Регіон	Роки	зернові, зернобобові	буряк	соняшник	картопля	овочі	плоди, ягоди
Україна	2021	86210	10854	16392	21356	9935	2235
Україна	2022	53864	9941	11329	20899	7512	1995
врожай з 1 га, ц		45,8	541,2	21,6	178,5	200,3	116,1
Чернігівська область,	2021	5977	229	707	1188	193	19
Чернігівська область,	2022	3956	102	668	1141	194	19
врожай з 1 га, ц		62,8	595,7	23,2	166,0	176,3	66,8

Врожайність з 1 га, ц в області більша майже по всім сілгосп культурам.

3.3. Оцінка земельних ресурсів

Земля є важливим засобом експлуатації у виробництві сільськогосподарської продукції. Земельні ресурси характеризуються просторовим розміщенням, рельєфом, якістю ґрунтового покриву, рослинністю, геоморфологічною структурою, водами.

В сучасних умовах однією з ключових вимог ефективного використання землі є точна оцінка природних земельних ресурсів. Нормативну грошову оцінку земельних ділянок здійснюють для встановлення розміру земельного податку, розрахунку державного мита, та в ситуаціях передачі у спадок та подарованих земельних ділянок. Також застосовується задала отримання достовірних даних щодо плати за орендні території, що належать до комунальних та державних форм власності та для оцінювання витрачених коштів на виробництво в сільськогосподарському секторі.

Існують різноманітні методологічні підходи до оцінки землі, зокрема такі методи:

- порівняння продажів;
- розподілу, в основі якого порівняльний підхід;
- зонування, що враховує порівняння та витрати;
- капіталізації земельної ренти;
- прогнозованого використання, що формується на основі прибутків та витрат.

Аналіз сильних і слабких сторін кожного з них дозволив встановити, що найбільш доцільним є застосування прибуткового підходу, який реалізується на основі визначення кадастрової та ринкової вартості земельних угідь методом капіталізації розрахункового рентного доходу. Щоб оцінити ефективність використання земельних ресурсів доцільно застосовувати економічне поняття "ресурсний потенціал".

На даний момент, при оцінці землі переважає використання окремих показників, що характеризують лише певні групи і види природних ресурсів, а не весь природно-ресурсний потенціал. Внаслідок цього, кадастрова вартість земельних ділянок не враховує загальний стан і економічну оцінку ґрунту. Цей аспект спричиняє виникнення певних неточностей щодо реальної природно-ресурсної

цінності земельних ресурсів. Найбільш важливе економічне значення серед усіх категорій земель мають землі, призначені для сільськогосподарського використання, оскільки вони призначені для забезпечення потреб у сільському господарстві.

Згідно статистичних даних Держгеокадастру України та Державної податкової служби України нормативна грошова оцінка сільськогосподарських земель за даними областей показано в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Показники нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарських призначення станом на 01.01.2020 (грн за 1 га)

№ з/п	Регіон	Рілля, перелоги	Багаторічні насадження	Сіножаті	Пасовища
1	АР Крим	26 005,00	58 459,98	10 145,85	4 284,71
2	Вінницька область	27 184,00	47 053,16	3 140,38	1 558,08
3	Волинська область	21 806,00	41 349,74	6 039,19	4 479,47
4	Дніпропетровська область	30 251,00	55 608,28	7 971,74	6 232,31
5	Донецька область	31 111,00	58 459,98	7 247,03	6 037,55
6	Житомирська область	21 411,00	35 646,33	5 072,92	4 089,95
7	Закарпатська область	27 268,00	37 072,18	6 522,33	5 258,51
8	Запорізька область	24 984,00	41 349,74	6 039,19	4 868,99
9	Івано-Франківська область	26 087,00	37 072,18	4 831,36	4 479,47
10	Київська область	26 531,00	42 775,60	6 280,76	4 479,47
11	Кіровоградська область	31 888,00	67 015,10	8 696,44	6 037,55
12	Луганська область	27 125,00	47 053,16	8 213,30	5 842,79
13	Львівська область	21 492,00	27 091,21	5 797,63	4 089,95
14	Миколаївська область	27 038,00	47 053,16	8 213,30	5 842,79
15	Одеська область	31 017,00	62 737,54	8 938,01	7 011,35
16	Полтавська область	30 390,00	64 163,40	5 556,06	4 284,71
17	Рівненська область	21 938,00	37 072,18	5 072,92	3 700,43
18	Сумська область	26 793,00	49 904,86	6 522,33	4 674,23
19	Тернопільська область	29 035,00	57 034,13	6 280,76	5 648,03
20	Харківська область	32 237,00	67 015,10	6 280,76	6 427,07
21	Херсонська область	24 450,00	37 072,18	5 314,49	4 284,71
22	Хмельницька область	30 477,00	52 756,57	6 763,90	5 258,51
23	Черкаська область	33 646,00	74 144,37	8 454,87	5 648,03
24	Чернівецька область	33 264,00	62 737,54	5 556,06	5 063,75
25	Чернігівська область	24 065,00	55 608,28	8 696,44	5 063,75

При проведенні оцінки землі вагомого значення надають якості ґрунтового покриву. Недоцільне використання ґрунтів призводить до зниження їх природної родючості, що спричиняє погіршення їх якості. Основні причини втрат родючості ґрунтів включають:

- інтенсивне обробітку земель та збільшення ерозійних процесів;
- порушення сівозміни та деградація структури ґрунту, що призводить до дефіциту необхідних поживних речовин і органічної речовини;
- зменшення мікробіологічної активності;
- наявність кислих ґрунтів;
- збільшення щільності ґрунту та зниження його здатності утримувати воду;
- повільне впровадження сучасних технологій охорони ґрунту.

Для оцінки ефективності використання земельних ресурсів у сільському господарстві використовуються наступні показники:

- врожайність основних сільськогосподарських культур;
- щільність і продуктивність тваринного скоту, а також обсяг виробництва;
- загальні економічні показники на площу 100 гектарів сільськогосподарських угідь та польових культур.

3.4. Вплив воєнних дій на агросектор Чернігівщини

Вторгнення російських військ на Україну в лютому 2022 року створила нові складні виклики для аграрного сектору, так само як і для всієї країни. Згідно з даними Київської школи економіки, лише за перші три місяці війни загальні збитки аграрного сектору перевищили 4,3 мільярди доларів, що становить приблизно 15% капіталу країни. Непрямі витрати у сільському господарстві через стрімку інфляцію, зменшення виробництва, підвищення цін на виробничі ресурси та блокування портів досягли позначки у 23,3 мільярди доларів. Бойові дії в Україні відбуваються саме там, де знаходяться родючі чорноземи. Ці ґрунти формуються протягом близько 10 тисяч років, але їх можна знищити за декілька митей, під час того як на них вибухає

снаряд. Поля перетворюються на окопи та рови, що радикально змінює структуру ґрунтового профілю. Вибухи руйнують ґрунт, зміщуючи поверхневі родючі шари у глибину, а на поверхні залишаються менш поживні шари, такі як глибинні суглинки та піщаники. Це призводить до втрати родючості. Крім того, наслідком обстрілів і бомбардувань є утворення кратерів та перемішування різних шарів ґрунту, що призводить до зміни ландшафту і рельєфу. На додачу до цього, на полях залишаються уламки та вибухові речовини, що може негативно вплинути на якість ґрунту та його родючість у майбутньому. Важка військова техніка, що переміщається по полях, ущільнює ґрунт, що може призвести до його компактності та порушення вентиляції. Часті пожежі на полях поблизу зон бойових дій можуть спричинити вигорання родючого шару ґрунту і знищення корисної мікрофлори, яка є важливою для підтримки родючості та екосистеми.

Тисячі гектарів українських земель постраждали від бомбардувань. Під дією вибухової реакції від снарядів на полі породжується вибухова хвиля, що призводить до утворення ровів, ущільнення ґрунтів та винищення флори і загибелі ґрунтової фауни. Це впливає на гідролітичний режим та структуру ґрунту, що може призвести до ерозії, тобто руйнування найродючішого шару ґрунту і опустелювання. Крім того, у військовій зброї та вибухових речовинах використовуються хімічні сполуки, які можуть не піддаватися біологічному розкладанню і забруднювати ґрунти та поверхневі води. Кожен вибух боєприпасу викликає хімічну реакцію, під час якої 100% хімічної частини снаряда потрапляє у довкілля: деяка частина у повітря, а інша частина безпосередньо в ґрунт. У землі потрапляють алюміній, мідь та інші важкі метали. Під впливом високих температур відбувається швидке окислення гумінових та фульвокислот, а також гумінів – сполук, які є необхідними для родючості ґрунту. Утворені під час окислення продукти вже не можуть виконувати свої корисні функції. Крім того, вибух спричиняє швидку мінералізацію ґрунту. Усе це порушує натуральні процеси і, у перспективі, може спричинити виродження ґрунтів. Під дією високої температури, яка виникає під час вибухів та пожеж, може відбуватися зміна структури верхніх шарів ґрунту. Дрібні частинки глини можуть "зацвіріння" разом, утворюючи більш стабільні та більші за розміром частинки, що

робить структуру ґрунту більш грубою та схильною до знесіння. Крім того, під час вибухів та пожеж випалюється верхній шар ґрунту – дерновий шар, який містить дрібну рослинність та живе або змертвіле коріння. Під впливом високих температур у ґрунтах гинуть живі організми та мікроорганізми, які зв'язують мінеральні речовини, перетворюючи їх у доступні для рослин хелатні форми. В результаті такий ґрунт має значно знижену проникність для води та стає схильним до ерозії і вивітрювання.

Один снаряд "Граду" вивільняє більше півкілограма сірки лише за один вибух. Сполуки важких металів, які потрапляють у ґрунт внаслідок вибухів, навіть у малих концентраціях можуть бути шкідливими.

Потрапляючи на поля та землі сільськогосподарських угідь, а потім в середину організму людини, шкідливі речовини спричиняють сильне погіршення стану здоров'я. Вони накопичуються у рослинах та мігрують під землею та на поверхні водних систем. Кислотні опади, що утворюються внаслідок вивільнення оксидів азоту та сірки після вибуху, які потрапляють в атмосферу, знищують флору та фауну в ґрунтах. А це дуже негативно для живих організмів, які лише в малій частині ґрунту становлять до 8 тисяч живих організмів, що складають його загальну родючість. Вибухи призводять до загибелі мікроорганізмів, що може спричинити серйозне порушення екосистеми ґрунту.

Ще однією серйозною загрозою для ґрунтів є паливно-мастильні речовини, що надходять з підбитих військових машин, залишених після боїв. Ці речовини просочуються у ґрунт, порушуючи його властивості. Внаслідок цього зменшується водопроникність ґрунту, ускладнюється постачання киснем та світлом та збиваються окисно-відновні, мікробіологічні та біохімічні процеси, які важливі для збереження родючості та екологічної стійкості ґрунту.

Ситуація в аграрному секторі Чернігівщини під час періоду посівної кампанії є дуже складною. Заміновані поля, гострий брак та висока ціна на дизпаливо і добрива, порушена логістика і відсутність обігових коштів – це лише деякі з проблем, з якими стикається сектор. Точну площу замінованих сільськогосподарських угідь області порахувати неможливо. Ситуація неоднорідна і

відрізняється у різних регіонах області, зокрема щодо розмінування та логістики постачання необхідних матеріалів. В північних районах області, таких як Ріпкинський та Городнянський, продовжуються роботи з розмінування. На даний момент багато сіл знаходяться у складній ситуації, таких як Старий Биків та Нова Басань, Велика Дорога, Лосинівка та інші, де були зірвані мости та порушена логістика. У південній частині області ситуація є трохи більш оптимістичною, на даний момент основні потреби в сіменах, добривах, дизельному пальному та виробничих матеріалах в більшій мірі були закриті. Проте гострий брак палива та мінеральних добрив залишається ключовою проблемою цьогорічної посівної кампанії на Чернігівщині, особливо у контексті високих цін на ці матеріали.

Початок війни викликав низку проблем для Чернігівщини в аграрному секторі. Роботі аграрної промисловості перешкоджають наслідки воєнних дій, в основному ворог здійснює ціленаправлені обстріли сільгосп техніки, утворюються проблеми з посівною, дефіцитом робочих також негативно впливає велика кількість замінованих територій. Однак, навіть при таких умовах, російські дії не змогли повністю зупинити його функціонування.

У результаті посівних робіт у 2022 році на Чернігівщині загалом засіяних площ становило 916,5 тисяч гектарів. Важливо відзначити, що цього року в порівнянні з іншими було зменшено кількість посадки кукурудзи, що переважно пов'язане з дорожостійкістю обробки та вирощення даної культури та високими цінами на пальне.

Тому і зменшення експортування сільськогосподарських продуктів, в більшій мірі, олійних та зернових культур в 2022 році слід було очікувати. Якщо виробники, які спеціалізуються на експорті, зіткнуться з труднощами у забезпеченні експортних ринків для свого урожаю, це може призвести до серйозних фінансових труднощів у їхній діяльності, особливо щодо продовження виробництва у наступному році. З прогнозів видно, що аграрії Чернігівщини можуть посіяти озимих культур на 131,4 тисяч гектарів менше, ніж у попередньому році, що становить зменшення на 51,1 тисяч гектарів або 28%.

Уряд запровадив підтримку аграрних бізнесів, яка була реалізована значною

кількістю заходів. Впроваджені такі заходи: полегшення системи імпортування матеріалів для посіву, надавання дозволів для користування сільгосп технікою без реєстрації та спрощення бюрократичних процесів. Впроваджено нульовий відсоток акцизного мита та зменшення ПДВ до 7% на паливно-мастильні продукти. Також були створені окремі держпрограми, включаючи доступні кредити за ставками 5–7–9%, грантову підтримку для підприємств, що займаються переробкою та на зростання ефективності в садівництві, та на спорудження теплиць. Також керівництвом було ініційовано альтернативну для логістики експортування продукції через блокади портів. В додаток до цього були запроваджені податкові канікули, що вносили зміни до порядку сплати за земельні ресурси комунальних та державних форм власності на період війни.

Щоб вирішити найважливіші проблеми аграрного сектору в Україні, зокрема на Чернігівщині, під час війни та після неї, потрібно вжити наступних заходів:

- Спростити адміністративні процедури для розвитку сільськогосподарських підприємств.
- Підвищити якість та безпеку продукції відповідно до міжнародних стандартів, включаючи заходи для забезпечення безпеки споживачів.
- Залучити кваліфікований персонал у сільське господарство: менеджерів, IT-фахівців, науковців та спеціалістів у сільському господарстві.
- Привести виробництво сільськогосподарських товарів у відповідність до європейських стандартів.
- Підтримати малі фермерські господарства та сприяти місцевим торговцям у зборі фруктів та овочів.
- Здійснити технологічний прорив та цифрову трансформацію сільськогосподарського сектору.
- Заохотити розвиток переробки в сільському господарстві відповідно до принципів Green Deal.
- Створити умови для переходу до сталого виробництва в аграрному секторі.

Висновки до розділу 3

Земельний фонд Чернігівщини складає 3190,5 тис. га., де понад 2/3 її території зайнято сільсько-господарськими землями, з яких сільськогосподарські угіддя становлять 66,1%, в тому числі рілля - 44,3%, сіножаті і пасовища 19,8%.

Більшість території Чернігівщини перебуває в посиленому обробітку сільськогосподарських угідь, це визначається еколого географічними чинниками та репродукції до потенціалу земельних ресурсів.

Негативно позначилися воєнні дії, що вплинули на всі регіони України. Зокрема для Чернігівщини непрямі витрати у сільському господарстві через стрімку інфляцію, зменшення виробництва, підвищення цін на виробничі ресурси та блокування портів досягли позначки у 23,3 мільярди доларів. Але більше шкоди зазнали землі, внаслідок війни сильно погіршився стан ґрунтового покриття та загальної родючості. Вибухи руйнують ґрунт, зміщуючи поверхневі родючі шари у глибину, а на поверхні залишаються менш поживні шари, такі як глибинні суглинки та піщаники. Це призводить до втрати родючості. Крім того, наслідком обстрілів і бомбардувань є утворення кратерів та перемішування різних шарів ґрунту, що призводить до зміни ландшафту і рельєфу. На додачу до цього, на полях залишаються уламки та вибухові речовини, що може негативно вплинути на якість ґрунту та його родючість у майбутньому.

Ситуація в аграрному секторі Чернігівщини під час періоду посівної кампанії є дуже складною. Заміновані поля, гострий брак та висока ціна на дизпаливо і добрива, порушена логістика і відсутність обігових коштів, лиш мала частина проблем з якими зіштовхнулася область.

ВИСНОВКИ

Чернігівська область займає 5,3% території країни. Має значний природно-ресурсний потенціал, зокрема в області найкращий рівень забезпеченості водними ресурсами в Україні, особливо підземними джерелами, що визначають якість питної води. Чернігівщина має значні мінеральні природні ресурси: такі як торф, вуглеводні, крейда, фосфорити, вапняки, каолін. Так 4,5 % території займають торф'яники.

Значний антропогенний вплив особливо негативно впливає на біорізноманіття Чернігівської області.

Фізико-географічне положення Чернігівської області, особливості її природного потенціалу визначають провідну роль земельного фонду, як найважливішого ресурсу. Земельний фонд області розподілено наступним чином: дві третини – землі сільськогосподарського призначення.

Саме значний ступінь господарського освоєння території Чернігівщини визначає надзвичайно високе антропогенне навантаження на природні екосистеми, що призвело до зміни та скорочення їх площ.

Земельний фонд Чернігівщини складає 3190,5 тис. га., де понад 2/3 її території зайнято сільсько-господарськими землями, з яких сільськогосподарські угіддя становлять 66,1%, в тому числі рілля - 44,3%, сіножаті і пасовища 19,8%.

Найбільш цінні та продуктивні землі Чернігівської області складаються з опідзолених чорноземів та темно-сірих опідзолених ґрунтів, типових нееродованих суглинкових чорноземів та незасолених суглинкових лучно-чорноземних ґрунтів.

Також незважаючи на досить високу родючість ґрунтів в області відслідковується їх деградація через недбале поводження з землями призначеними для сільськогосподарського використання. Незважаючи на деградацію земель головною галуззю для Чернігівщини залишається сільське господарство. Найбільш популярними у використанні для сільського виробництва є зернові культури 67,2% і технічні 24,5%. У роки з 2010 по 2021 обсяги виробництва зерна збільшилися у 3,6 разів та пробили історичний максимум який становить 5,6 млн тонн.

Значні обсяги сільгосп угідь та сприятливі природні та кліматичні чинники сприяють значному сільськогосподарському потенціалу Чернігівщини.

Більшість території Чернігівщини перебуває в посиленому обробітку сільськогосподарських угідь, це визначається еколого географічними чинниками та репродукції до потенціалу земельних ресурсів.

Негативно позначилися воєнні дії, що вплинули на всі регіони України. Зокрема для Чернігівщини непрямі витрати у сільському господарстві через стрімку інфляцію, зменшення виробництва, підвищення цін на виробничі ресурси та блокування портів досягли позначки у 23,3 мільярди доларів. Але більше шкоди зазнали землі, внаслідок війни сильно погіршився стан ґрунтового покриття та загальної родючості. Вибухи руйнують ґрунт, зміщуючи поверхневі родючі шари у глибину, а на поверхні залишаються менш поживні шари, такі як глибинні суглинки та піщаники. Це призводить до втрати родючості. Крім того, наслідком обстрілів і бомбардувань є утворення кратерів та перемішування різних шарів ґрунту, що призводить до зміни ландшафту і рельєфу. На додачу до цього, на полях залишаються уламки та вибухові речовини, що може негативно вплинути на якість ґрунту та його родючість у майбутньому.

Ситуація в аграрному секторі Чернігівщини під час періоду посівної кампанії є дуже складною. Заміновані поля, гострий брак та висока ціна на дизпаливо і добрива, порушена логістика і відсутність обігових коштів, лиш мала частина проблем з якими зіштовхнулася область.

СПИСОК БІБЛЮГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альбещенко О.С. Оптимізація структури земельних угідь сучасних агроландшафтів та формування екологічної мережі у сільськогосподарських підприємствах. Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С.З. Гжицького. 2012. № 4 (54). С. 15—20.
2. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. Київ: КНЕУ. 2013. 779 с.
3. Будзяк В.М., Будзяк О.С. Ефективність роботи агрохолдингів /Глобальні імперативи розвитку бізнесу та права / Збірник матеріалів тез Міжнародної наук.-практ. конф., (м. Київ, 16 листопада 2018 р.). – Київ: КНТЕУ, 2018. – С. 46-48с.
4. Галас Л. І., Дзямулич М. І., Шматковська Т. О. Особливості експортної діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні. Економічний форум. 2021. № 2. С. 74–79.
5. Гаража О.П. Види та показники ефективності використання сільськогосподарських угідь в управлінні земельними ресурсами України / Мукачівський державний університет. Економіка і суспільство. Випуск No 3. 2016 р. С. 52-60. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/3_ukr/10.pdf
6. Головня Ю.І. Екологічне підприємництво як основа збалансованого регіонального розвитку. Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи : тези III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4 червня 2015 р.) Київ : КНЕУ, 2015. С. 51–53.
7. Грошова оцінка земель, 2020. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. Офіційний сайт. URL: <https://land.gov.ua/icat/otsinka%20zemel/>.
8. Гунченко О. В. Теоретико-методичні аспекти оцінки економічної ефективності використання земель сільськогосподарських підприємств. Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва. 2011. С. 1–8

9. Данкевич А.Є. Вплив розмірів землекористувань на рівень виробництва / А.Є. Данькевич // Економіка АПК. — 2011. № 9. — С. 29—33
10. Дворецький А. Методичний підхід до визначення соціально-економічної ефективності використання земельних ресурсів / А. Дворецький // Ефективна економіка. — 2013. — № 5. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_5_28.
11. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <http://land.gov.ua>.
12. Добровольська Н. До питання визначення еколого-економічної ефективності використання земельних ресурсів у землеробстві / Н. Добровольська // Регіон – 2013: стратегія оптимального розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (7–8 листопада 2013 р.) / за ред. В. Бакіров. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 407–409.
13. Дорош Й. Напрями удосконалення екологічної політики в галузі земельних відносин. Землевпорядний вісник. 2012. № 2. С. 28–34.
14. Економічна правда. ЄС та Україна підписали угоду про виділення 26 мільйонів євро малому фермерству [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/01/28/656378/>.
15. Задихайло Д.Д. Відносини екологічного господарювання як напрям розвитку законодавства України. Економічна теорія та право. 2017. № 3(30). С. 96–108.
16. Задихайло Д.Д. Екологічне господарювання у системі екологічних відносин: проблема правової інституціоналізації. Проблеми законності. 2016. Вип. 135. С. 95–103.
17. Законодавство України. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р.» від 17 жовтня 2013 р., № 806-р [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>
18. Земельний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), №440 ІХ від 14.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276814%20#>

19. Інформація про нормативну грошову оцінку земель, 2020. Державна податкова служба України. Офіційний портал. URL: [https:// tax.gov.ua/dovidniki reestri perelik/dovidniki /325490.html](https://tax.gov.ua/dovidniki-reestri-perelik/dovidniki/325490.html) (дата звернення: 28.10.2020).
20. Кирилов Ю.Є. Роль сільгоспвиробників у забезпеченні продовольчої безпеки України в умовах глобалізації / Ю.Є. Кирилов // Економіка АПК. — 2012. — No 1. — С. 121—12.
21. Кошкалда І. В. Ефективність використання сільськогосподарських земель у контексті сучасного господарювання. АгроІнКом. 2011. No 10. С. 38—43.
22. Кошкалда І.В. Обґрунтування розміру землекористування сільськогосподарських підприємств / І.В. Кошкалда // Агросвіт. -2012. - No 10. - С. 19-25.
23. Кусик Н. Теоретичні засади ефективного використання земельних ресурсів у сільському господарстві / Н. Кусик, С. Федорова // Сучасні технології управління підприємством та можливості використання інформаційних систем: стан, проблеми, перспективи : матеріали 9 Міжнародної науково-практичної конференції для викладачів, аспірантів та молодих учених (28—29 березня 2014 р.) / за ред. Н. Кусик ; ОНУ ім. І.І. Мечникова. – Одеса : Букаєв В.В., 2014. – С. 177—179.
24. Лаврук В. Методика оцінки ефективності та аналізу інноваційної діяльності в сільському господарстві / В. Лаврук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=192>.
25. Макарова В.В. Ефективність використання земельних угідь с.-г. підприємствами. Економічний простір: зб. наук. пр. 2011. No 52/1. С. 284—290.
26. Мартин А.Г. Проблеми державного земельного кадастру в Україні. Землеустрій і кадастр. 2011. No 3. С. 33—50.
27. Мельник Л.Л., Литвин Ю.О. Наукові засади оптимуму землекористування у сільському господарстві // Агросвіт. - 2008. - No 3. - С. 4-9.
28. Мельничук Л. С. Ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. Сталий розвиток економіки. 2015. No 1. С. 135—140. URL: [http://nbuv.gov.ua/ UJRN/sre_2015_1_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_1_22).

29. Мірошніченко А.М., Марусенко Р.І. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України, 3-тє видання, змінене і доповнене. Київ: Алерта, ЦУЛ. 2011. 516 с.
30. Музика П. М., Урба С. І., Гончаренко Л. В. Аналіз стану та ефективності використання земельних ресурсів в Україні. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2019. Том 30 (69). № 4 (2). С. 45–53.
31. Нівевський О. Як працюватиме український ринок землі? [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://kse.ua/ua/community/stories/yak-pratsyuvatime-ukrayinskiy-rinok-zemli/>.
32. Нізалов Д., Яремко В. Оцінка стану земельних відносин для міст та районів України. Проект "Підтримка реформ у сільському господарстві та земельних відносинах в Україні" URL: <http://www.kse.org.ua/download.php?downloadid=813>.
33. Паляничко Н. І. Аналіз стану та ефективності використання земельних ресурсів в Україні. Збалансоване природокористування. 2016. № 1. С. 128–132.
34. Пугачов М. Україна увійшла в ТОП-3 найбільших постачальників агропродукції до ЄС [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://agrigator.com.ua/2020/03/12/ukraina-uvijshla-v-top-3-najbilshykhpostachalnykivahroproduksii-do-ies/>
35. Ріпенко А.І. Тривимірний земельний кадастр: проблеми міжгалузевого правового регулювання та перспективи запровадження в Україні. Землевпорядний вісник. 2010. № 8. С. 14—21.
36. Саблук П.Т. Реалізація механізму реформ в аграрній сфері / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2011. —№10.—С.3—6.
37. Содома Р., Дубневич Ю., Марків Г., Шматковська Т. Моніторинг соціально-економічного розвитку територіальних громад. Вісник ЛНАУ. Серія Економіка АПК. 2021. № 28. С. 24–30.

38. Статистичний збірник Рослинництво України за 2018 / Державна служба статистики України / Відповідальний за випуск О. Прокопенко. Київ: Держаналітінформ, 2019. - 220 с.
39. Українські агропроекти отримають 400 млн євро від ЄІБ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mind.ua/news/20199612-ukrayinski-agroproekti-otrimayut-400-mln-evro-vid-eib>.
40. Хвесик М.А. Комплексна економічна оцінка природних ресурсів: [монографія] / [за заг. ред. д. е. н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика]. — К.: ДУ ІЕПСРНАН України, 2013.—206 с.
41. Шматковська Т., Подзізей О. Концептуальні засади підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад. Економічний форум. 2020. № 4. С. 77–85. 7. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fa>